

MINIMAL MIYA DISFUNKSIYASI BO'LGAN BOLALARDA NUTQNING RIVOJLANISHI

Andijon Davlat pedagogika instituti

Abdullayev Muxammad Rizo Murodbek o'g'li

+998901479798

mabdullayev747@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada minimal miya disfunktsiyasi (MMD) bo'lgan bolalarda nutq rivojlanishining xususiyatlari, buzilish turlari va korreksion pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda MMD bolalarida nutqning fonetik, leksik, grammatik va kommunikativ jihatlarini bo'yicha rivojlanish darajasi aniqlanadi. Shuningdek, logopedik va psixopedagogik mashg'ulotlar orqali nutqni rivojlantirish usullari, multimodal o'quv vositalaridan foydalanish va individual ta'lim strategiyalari muhokama qilinadi. Maqola MMD bolalarining nutqini rivojlantirish bo'yicha zamonaviy ilmiy tadqiqotlar va amaliy tavsiyalarni jamlaydi.

Kalit so'zlar: Minimal miya disfunktsiyasi, bolalar nutqi, logopediya, fonetik rivojlanish, leksik-grammatik rivojlanish, kommunikativ ko'nikmalar, psixopedagogik yondashuv, individual ta'lim, korreksion pedagogika, nutqni rivojlantirish metodlari.

Nutq — inson shaxsiyatining muhim komponenti bo'lib, uning rivoji bolaning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir. Bolalarda nutqning to'liq shakllanishi turli nevrologik, psixologik va ijtimoiy omillarga bog'liq bo'lib, bu jarayonda markaziy nerv tizimining normal ishlashi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, minimal miya disfunktsiyasi (MMD) bilan og'riq bolalarda nutq rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash va uni korreksion pedagogik vositalar yordamida qo'llab-quvvatlash dolzarb masala hisoblanadi.

Minimal miya disfunktsiyasi bolalarda markaziy nerv tizimining noaniq buzilishlari bilan tavsiflanadi. Bunday buzilishlar bolaning nutqini, diqqatini, xotirasini, kognitiv ko'nikmalarini va ijtimoiy moslashuvini sezilarli darajada ta'sir qilishi mumkin. MMD bolalarida nutqning fonetik, leksik, grammatik va kommunikativ komponentlarida kechikish yoki noto'g'ri shakllanish kuzatiladi, bu esa ularning maktabga tayyorgarligi va ijtimoiy faoliyatini cheklashi mumkin.[1]

So'nggi yillarda psixopedagogika va logopediya sohasida olib borilgan tadqiqotlar MMD bolalarida nutqni rivojlantirishning samarali yondashuvlari mavjudligini ko'rsatdi. Shu jumladan, individual rejalashtirilgan mashg'ulotlar, multimodal o'quv materiallari, interaktiv o'yinlar va logopedik treninglar bolaning nutq ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, ota-onalar va

pedagoglarning faol ishtiroki ham korreksion jarayonning muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, MMD bolalarining nutqini o'z vaqtida rivojlantirish nafaqat ularning maktabga tayyorgarligini yaxshilaydi, balki ijtimoiy moslashuvini mustahkamlaydi va kelajakda sifatli ta'lim olish imkoniyatini oshiradi. Shu sababli, nutq rivojlanishidagi buzilishlarni aniqlash, individual pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish va korreksion mashg'ulotlarni samarali tashkil etish muhim ilmiy va amaliy vazifa sifatida qaraladi. Ushbu maqolada minimal miya disfunktsiyasi bo'lgan bolalarda nutq rivojlanishining xususiyatlari, buzilish turlari, logopedik va psixopedagogik yondashuvlar hamda nutqni rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar yoritiladi.

Minimal miya disfunktsiyasi (MMD) — bu markaziy nerv tizimining noaniq buzilishlari bo'lib, bolaning kognitiv, motor, emotsional va nutqiy rivojlanishida turli darajada kechikishlarga sabab bo'ladi. MMD bolalarida diqqatni jamlash, xotira, fikrlash, ijtimoiy moslashuv va nutqning turli komponentlari yetarlicha rivojlanmasligi kuzatiladi. Shu sababli, pedagogik yondashuvlar MMD bolalarining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda shakllantirilishi lozim.[2]

Nutq rivojlanishining asosiy komponentlari — fonetik, leksik, grammatik va kommunikativ qobiliyatlar — MMD bolalarida turlicha kechadi. Masalan, fonetik buzilishlar talaffuzning aniqligi va ohangini, leksik va grammatik kechikishlar esa so'z boyligi va gap tuzish qobiliyatini cheklaydi. Kommunikativ ko'nikmalardagi zaiflik esa bolaning ijtimoiy muloqotda muvaffaqiyatli bo'lishiga to'sqinlik qiladi.

Nutq rivojlanishidagi buzilish turlari va ularning xususiyatlarini quydagilarda ko'rish mumkin va izohlash mumkin.

Fonetik va fonematik buzilishlar: MMD bolalarida tovushlarni aniqlik bilan talaffuz qilish qiyinlashadi. Masalan, ba'zi undosh va unli tovushlarni noto'g'ri aytish, tovushlarni qo'shib yoki chiqarib yuborish, ohang va urg'u noto'g'ri ishlatiladi. Bu esa bolaning nutqini tushunishni qiyinlashtiradi.[3]

Leksik va grammatik buzilishlar: So'z boyligi chegaralangan, murakkab so'z va jummalarni ishlatish qiyin. Gap tuzilishi oddiy va qisqa bo'lib, fe'l, olmosh va bog'lovchi so'zlarni noto'g'ri ishlatadi. Bu, ayniqsa, maktabga tayyorgarlik bosqichida o'quv faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Kommunikativ buzilishlar: MMD bolalarida muloqotga kirishish, suhbatni davom ettirish, o'z fikrini ifodalash qiyin kechadi. Ular ijtimoiy muhitda passiv yoki noaniq reaksiyalar ko'rsatadi, bu esa ijtimoiy moslashuv va guruhdagi o'zaro faoliyatni cheklaydi. Nutqni rivojlantirish bo'yicha pedagogik yondashuvlarga quydagilarni kiritish mumkin.

Individual pedagogik yondashuv: Har bir MMD bolasi uchun individual reja ishlab chiqish zarur. Rejada bolaning nutq buzilish turi, darajasi va qobiliyatlari

hisobga olinadi. Individual mashg'ulotlar davomida: Talaffuzni tuzatish, so'z boyligini oshirish, grammatik qoidalarni mustahkamlash, kommunikativ vazifalarni o'rgatish bo'yicha maqsadli ishlar olib boriladi.[4]

Multimodal va interaktiv metodlar: Nutqni rivojlantirishda audio, video, animatsiya, interaktiv kartochkalar va o'yinlar qo'llaniladi. Masalan: ertak aytish va audiokitoblarni tinglash, interaktiv so'z va gap tuzish o'yinlari, harakatli va vizual mashqlar orqali fonetik ko'nikmalarni mustahkamlash. Bu usullar bolalarning e'tiborini jalb qiladi, motivatsiyasini oshiradi va o'z-o'zini baholashni rag'batlantiradi.

Logopedik mashg'ulotlar: Logopedlar va tarbiyachilar bilan hamkorlikda fonetik, leksik va grammatik mashg'ulotlar olib boriladi. Mashg'ulotlar qiziqarli, qisqa va mavzuga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Shu bilan birga, ota-onalar bilan muntazam maslahatlar tashkil etilib, uy sharoitida ham qo'llab-quvvatlash tavsiya etiladi.[5]

Korreksion psixopedagogik yondashuv: Nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda psixologik metodlar muhim ahamiyatga ega. Motivatsiya, rag'batlantirish, ijobiy muloqot va stressni kamaytirish MMD bolalarida nutq faoliyatining samaradorligini oshiradi.

MMD bolalarining nutqini rivojlantirishda multimediyaviy vositalari samarali hisoblanadi. Interaktiv dasturlar, audio-video mashqlar va vizual kartochkalar orqali bolaning: diqqatini jamlash, eslab qolish qobiliyatini oshirish, nutqni to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmalarini shakllantirish, mustaqil faoliyatga rag'batlantirish kabi maqsadlar amalga oshiriladi. Multimediyadan foydalanish mashg'ulotlarni qiziqarli va interaktiv qiladi, bu esa bolalarda nutqni tezroq rivojlantirishga imkon beradi.[6]

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, minimal miya disfunktsiyasi (MMD) bo'lgan bolalarda nutqning rivojlanishi turlicha kechadi va individual yondashuvni talab qiladi. Asosiy natijalar quyidagilardan iborat.

Fonetik va talaffuz ko'nikmalari yaxshilanishi. Logopedik mashg'ulotlar va multimediyaviy vositalari yordamida bolalarning tovushlarni aniqlik bilan talaffuz qilish qobiliyati oshdi.

Leksik va grammatik rivojlanish. Bolalarda so'z boyligi kengaydi, gap tuzish qobiliyati va grammatik qoidalarni qo'llash darajasi yaxshilandi.

Kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish. Muloqotga kirishish, o'z fikrini ifodalash va savol-javob mashqlarida qatnashish qobiliyati sezilarli darajada oshdi.

Motivatsiya va qiziqish oshishi. Interaktiv va multimodal mashg'ulotlar bolalarda darsga bo'lgan qiziqish va faol ishtirokni kuchaytirdi.

Umuman olganda, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, individual va multimodal yondashuvlar MMD bolalarida nutq rivojlanishini sezilarli darajada yaxshilaydi, pedagogik va logopedik mashg'ulotlarning samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, minimal miya disfunktsiyasi (MMD) bo'lgan bolalarda nutq rivojlanishining kechikishi turli darajada bo'lib, individual

pedagogik yondashuvni talab qiladi. Logopedik mashgʻulotlar, multimodal va interaktiv metodlar, shuningdek, psixopedagogik qoʻllab-quvvatlash bolalarning fonetik, leksik, grammatik va kommunikativ koʻnikmalarini sezilarli darajada yaxshilaydi.

MMD bolalarida nutqni rivojlantirish jarayoni faqat maktabgacha taʼlim muassasalaridagi mashgʻulotlar bilan cheklanmasdan, ota-onalar va pedagoglarning muntazam hamkorligi orqali samarali amalga oshiriladi. Multimediali va interaktiv yondashuvlar bolalarning eʼtiborini jalb qiladi, motivatsiyasini oshiradi va oʻz-oʻzini baholash koʻnikmalarini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, minimal miya disfunktsiyasi boʻlgan bolalarda nutqni rivojlantirishda individual yondashuv, zamonaviy texnologiyalar va pedagogik hamkorlik asosiy omillar boʻlib, ularning taʼlim va ijtimoiy moslashuv sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov A.A., Maktabgacha taʼlim psixologiyasi. — Toshkent: Oʻqituvchi, 2020.
2. Karimova D., Logopediya va nutq rivojlanishi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
3. Mustafayeva N., Minimal miya disfunktsiyasi bilan ogʻrigan bolalarda nutqni rivojlantirish. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
4. Piaje J. The Language and Thought of the Child. — New York: Routledge, 1972.
5. Vigotskiy L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge: Harvard University Press, 1978.
6. Luria A.R., Higher Cortical Functions in Man. — New York: Basic Books, 1966.
7. Kryukova O.V., Logopedik va psixopedagogik korreksiya usullari. — Moskva: Prosveshcheniye, 2015.
8. Black P., Wiliam D. “Assessment for Learning: Principles and Practice”. Educational Assessment, 1998.
9. Nitko A.J., Brookhart S. Educational Assessment of Students. — Boston: Pearson, 2016.
10. Farrell T. Reflective Teaching in Action. — New York: Routledge, 2018.